

VENEDİK'İN BİENALİ MELEK OLUP GÖKYÜZÜNE UÇABİLİR

Prof. Dr. Hasan Bülent KAHRAMAN

Khas öğretim üyesi

Tarihi boyunca dinginlik anlamına gelen 'serenity' sözcüğüyle anılan ve düşünülen kent Venedik; adıyla özdeşleşmiş 'Bienal' devrinin artık yavaş yavaş kapandığını gördüğünden beri 'endişe' içinde.

Haziran ayı çok sıcaktı, ben de çok meşguldüm. Venedik Bienali'nin açılışına o dönemde gidemedim. Üstelik sular içinde yüzen bu şehirde yaz aylarında bulunmayı da sevmiyorum. Hata etmiş, bir önceki bienale Temmuz ayında gidip tam manasıyla ıstırap çekmiştim. Güneş, nem ve ter canımdan bezdirmişti beni.

Karar verdim Kasım ayında gittim. Sular sadece kanallarda değildi. Yağmur olup gökten dur durak bilmeksizin yağıyordu. Sabahları uyandığım da San Marco meydanını sel götürüyordu. Yerden çok yüksek platformlar kuruluyor, insanlar üstlerinde yürüyordu. Gökyüzü her daim kapalıydı. Işık bile sızılmıyordu kentin üstüne.

Kaldığım üç günün sonunda bir parça delindi bulutlar ve süzülen akşam ışığında o kentin ne kadar büyümlü olabileceğini bir kere daha gördüm. Tarihi boyunca 'dinginlik' anlamına gelen 'serenity' sözcüğüyle birlikte anılan, düşünülen kente niçin bu sıfatın yakıştırıldığını bir daha anladım.

Venedik Bienali kentle özdeşleşmiş bir etkinlik. Zaman içinde her şey gibi o da değişti. Bugün kendine özgü bir tarihi var. Çağdaş sanatın serüveni biraz da onunla özdeş. O etkinliğin içinden geçmemiş bir büyük isim bulmak neredeyse olanaksız bugün sanat tarihinde.

Ne var ki, her şey gibi o da eskiyor. Arkadan gelen çok daha farklı bienaller var. Onların bir bölümü Venedik'i fersah fersah aştı. Örneğin İstanbul Bienali. Bu yıl düzenlenen özellikle başarılı ve güçlüydü. Çağdaş sanatın en ileri dilini, en önemli örneklerini barındırıyordu.

Venedik Bienali ise iki büyük dilim halinde düzenleniyor. Esas bienal bir küratöre veriliyor. O da dilediği sanatçıları seçip, işlerini sergiliyor. Osmanlıları alt eden Venedik donanmasının inşa edildiği tersanede yapılan bu düzenleme son derecede sönük, alabildiğine başarısızdı. "İçler acısı" dememek için insan kendisini zor tutuyor. Arada dikkat çeken üç beş işin olması bir şeyi değiştirmez. Bienalin sanatçı seçimi de iş seçimi de, o işlerin mekanla uyumunu da yetersizdi. Çok tekdüze hiçbir yaratıcılığı olmayan bir çalışmaydı.

AYDINLANMADA YAPISÖKÜMCÜ YAKLAŞIM

Öyle anlaşılıyor ki, bu tür bienallerde mekan başı başına önemli bir rol oynuyor. Belli bir yerleşke işlere farklı anlamlar yükleyebiliyor. Ama bunun tersi de doğru. Bazı mekanlar bazı işleri boğup, cılızlaştırıp yok edebiliyor. Venedik Bienali'nin bu yılki yapısı tam da böyleydi. O derecede büyük, geniş bir alanda yer alan birçok iş kaybolup gitmişti. Sadece çok büyük hacimli mimari yapısı olan enstalasyonlar bu kısıtlamaya direnebiliyordu.

Bu yılki serginin adı 'ILLUMInations' olarak belirlenmişti, küratörü Bice Curiger idi. Bu ad bile bize 1990'ların ilk yıllarını anımsatıyordu. O dönemde aydınlanma, ulus devlet, devlet, sanat, kültür, birey ilişkileri bir arada düşünülmüştü. Yine adın seçiminde başvuru yapışökümcü yaklaşım, aydınlık anlamındaki sözcüğün büyük, uluslar anlamındaki sözcüğün küçük harflerle yazılması yine çok eski bir yöntemdi. Bugün yapışöküm sonrası bir dönemde hâlâ uluslar ve aydınlanma kavramıyla uğraşmak serginin daha doğmadan ölmesi demektir. Üstelik sergi o kavramlara herhangi bir ışık, yeni bir boyut, bir katkı da sunmuyordu.

Serginin ikinci bölümü geniş, büyük bir bahçede hazırlanıyor. Orada her ulusun kendisine ait bir pavyonu var. (Türkiye'nin yok, malum bürokratik nedenlerle bugüne değin kurulmamış.) Her ülke kendi kararlaştırdığı bir küratöre ulusal bir sergi düzenletiyor. Beklendiği gibi buradaki sergiler çok daha etkileyiciydi.

Herhangi bir küratörün iş olsun diye gidip bir ülkeden yarım yamalak bilgiyle seçtiği sanatçı ve yapıtlar yerine, bilen bir küratörün dikkatli bir ayıklama sonucu içeri aldığı işler arasında bir farkın olması doğal. Ana bienalin hazin yapısı karşısında bu sergi, yine arada çok kötü örnekler olmasına rağmen, insanda bir ferahlama duygusu yaratıyordu.

ESTETİK: GÜZELLİK VE ONUN YÜCELTİMİ

Billhassa bu bölümdeki sergileri dikkatle gezdim. Şöyle bir görüntü çıkıyor ortaya. İki grup iş var. Bir tarafta çok geleneksel bir anlayışın dönüştürümüne dayalı çağdaş yapıtlar yer alıyor. Örneğin Venedik pavyonu ve sergilenen işler böyleydi. Çok yeni bir iş değildi. Fakat estetiğin en önemli parametresi olan güzellik ve onun yüceltimiyle ilgiliydi. Çok etkileyiciydi.

İkinci grupta son derecede teknolojik işler yer alıyordu. Bilgisayar kullanımına, elektronik ortam kullanımına dayalı çalışmalardı bunlar. Japon pavyonu-beklendiği gibi. Son derecede yaratıcıydı. Görsellik alanında insan bilincinin nereye kaydığını göstermesi açısından çok çekiciydi. Görselliğin geleceği bundan böyle yepyeni tekniklerin kullanılmasıyla belirlenecek.

Nasıl ki ışık-zaman-mekan üçlemesinin ustalarından Amerikalı sanatçı James Turrell, lazeri bambaşka bir düzeyde kullanıyor ve ortaya sadece etkileyici işler koymakla kalmayıp, 'görüntü ontolojisi' konusunda bugüne değin tartışılmış her şeyi altüst eden boyutlarda oluşturabiliyorsa, bu mantık şimdi tüm çağdaş sanat dünyası için geçerli. Japon pavyonundaki iş bu türdendi; bize, mekan, perspektif, görmek konusundaki tüm konvansiyonel bilgilerimizi unutmamızı ve yeni bir dünya hazırlanmamızı öneriyordu.

KÜRATÖR SONUNDA BİR ENTELEKTÜEL

Neden böyle oldu? Niçin Venedik Bienali bu yıl, bu kertede başarısızdı?

Bu sorunun yanıtlarını genel olarak bienal kavramını tartışarak vermek gerek.

Son 20 yılın sanat dünyasının küratörler hakimiyetinde olduğu bir gerçek. Şimdi büyük bir tarih oluşturmuşluğuna rağmen, bienal tartışmalı bir konu. Farklı sanatçıların bir araya getirilmesine dayanan küratör çalışmalarının bazı hassas noktaları var.

Birçok küratöryal etkinlikte sanatçının aidiyeti, kimliği, özgünlüğü kaybolabiliyor. Bu da bir noktaya kadar doğal. Küratör sonunda bir entelektüel. Bir konuyu seçiyor, bir kavramı benimsiyor küratör ve onun etrafına farklı yapıtlardan, sanatçılardan oluşan bir sergi kuruyor. Teker teker sanatçıların isimleri ve yapıtları değil, bütün önem kazanıyor.

Bu iş belirli bir incelikle yapılırsa ortaya elbette çok önemli çalışmalar çıkabiliyor. Bu biraz da çağdaş sanatın yapısıyla ilgili bir husus. Çağdaş sanatta kavramlar, konular, olgular en az yapıt kadar önemli, hatta yapıtları belirleyecek, onların önüne geçecek derecede etkili. Modern sanattan ayrıldığı nokta da bu, çağdaş sanatın.

Dolayısıyla bazı sergilerde konu, küratörün yazısı, ürettiği kavram çok daha öne çıkabiliyor.

ÇAĞDAŞ SANATIN DÜĞÜM NOKTASI ONLARIN ELİNDE

Bienaller bu ekseninde gelişiyor. Gelişti. Son 20 yılda. Ama artık burada bir tıkanma var. Çünkü bu derecede büyük bir etkinliğin, sayıları artık akıl almaz boyutlara ulaşmış sanatçılar arasından 'en iyilerin' seçilerek hazırlanması çok zor.

Bugün karşımızda bir piyasa var. Tarihin hiç bir döneminde olmadığı kadar güçlü ve etkili bir piyasa bu. Ona bağlı olarak da müzayedeler, galeriler ve satıcılar ve daha niceleri. Çağdaş sanatın düğüm noktasını şimdi onlar meydana getiriyor. Yeni isimleri onlar buluyor, izliyor, sergiliyor. Küratörlerin bu derecede geniş, yaygın bir alanı kuşatması artık olanaksız.

Buna bir de fuarları eklemek gerek. O galericiler, söz konusu güçlü ve yeni isimleri bir arada o fuarlarda sergiliyor. Fuarlar, kuşkusuz, çok daha dağınık olabilen ortamlar ama bienallerden eksik kalır yanları yok, artuk. Çok daha güçlü bir entelektüel birikim sunuyor, üstelik insanlara işin farklı boyutlarını izleme imkanını da veriyor.

BİR DEVİR YAVAŞ YAVAŞ KAPANİYOR

Bütün bunlardan sonra bienallerin eskisi kadar etkili olacağını beklemek hayal. Elbette iyi çalışılmış olanlar hala, İstanbul'daki gibi, insana bir zevk verecektir ama bir devrin yavaş yavaş kapandığını da görmek gerekiyor. Ancak yeni bir nabız yakalayan, güçlü bir mesajı olan yenilikçi, hırçın, hırslı sergiler bundan böyle şanslı olacak.

Venedik'te bienalin dışında da sergiler vardı. Bir Dali, bir Kiefer, bir Schnabel sergisi gördüm. Üçü de olağanüstüydü. Dali hâlâ etkileyiciydi. Schnabel işleriyle ve mekanıyla çarpıcıydı.

En son Kiefer'in küçük ama içinde yer aldığı çok güçlü mekanla bütünleşmiş ilginç sergisinden çıkıp, yırtılan bulutların arasından süzülen ışık da karşıda olanca görkemiyle açılan Venedik'i görünce, bütün yetersizliğine rağmen bu bienalin sürmesini istedim.

Hiç değilse insana tekrar tekrar gidip o büyüklüğü görmeye fırsatını yaratıyor.